

Dr hab. Katarzyna Krzywicka, prof. nadzw. UMCS Lublin, 1 lutego 2017 r.

Wydział Politologii

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Doroty Anny Morel

„Konflikt Indian Mapuche z rządem chilijskim

a prawa rdzennych mieszkańców”

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Elżbiety Stadtmüller

w Instytucie Politologii Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego

Przedstawiona do recenzji praca liczy 399 stron, zawiera „spis skrótów”, spis treści, wstęp, sześć rozdziałów, zakończenie, spis tabel, wykresów i rysunków oraz bibliografię.

Oceniając, rozprawę doktorską mgr Doroty Anny Morel wzięłam pod uwagę następujące kryteria: wartość podjętego problemu badawczego, zastosowane metody badawcze, konstrukcję rozprawy, jej poziom merytoryczny oraz wykorzystaną bazę źródłową.

Kwestia uznania praw ludów tubylczych w państwach Ameryki Łacińskiej, a szczególnie w Chile, jest problemem ważnym, aktualnym i chętnie podejmowanym przez badaczy naukowych i publicystów, głównie chilijskich, ale również poza granicami Chile. Mając na uwadze temat recenzowanej rozprawy, której celem jest zbadanie konfliktu ludu Mapuche z państwem chilijskim, warto zauważyć, że w ostatnim czasie przedmiotem ożywionej debaty w Chile jest przedstawiony 23 stycznia 2017 r. raport z prac Prezydenckiej Komisji Doradczej ds. Araucanii (Comisión Asesora Presidencial de la Araucanía), którą prezydent Michelle Bachelet powołała w 2016 r. na mocy specjalnego dekretu (opis bibliograficzny dokumentu znajduje się w rekomendowanych doktorantce na końcu recenzji źródłach) w celu rozwiązania konfliktu i przygotowania specjalnej ustawy dla regionu Araukania. Dodać należy, że powołanie Komisji nastąpiło po przyjęciu przez Chile w dniu 15 czerwca 2016 r., podczas Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Państw Amerykańskich (OPA) w Santo Domingo, Amerykańskiej Deklaracji Praw Ludów Tubylczych (Declaración Americana sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas – opis bibliograficzny w rekomendowanych lekturach). W związku z tym zanim przejdę do oceny dysertacji według wskazanych powyżej kryteriów, muszę zwrócić uwagę na zadziwiające niedopatrzenie

Autorki pracy i pominięcie przez nią zarówno faktu przyjęcia Deklaracji OPA, jak i powołania Komisji w Chile. Wprawdzie doktorantka w trakcie wywodu w rozdziale IV. *Prawa Indian – regulacje międzynarodowe i wewnętrzne*, w podrozdziale na temat Międzynarodowej Organizacji Pracy, wzmiankuje w jednym akapicie o znaczeniu działalności OPA i przy tej okazji, jednym zdaniem, o zatwierdzeniu Projektu Deklaracji w 1997 r. (s. 212) jednak nie rozwija zagadnienia, a szkoda. Analiza treści 27 artykułów tego dokumentu byłaby bardzo użyteczna z punktu widzenia podjętego w dysertacji tematu. Prace nad Deklaracją trwały 17 lat (w międzyczasie w roku 2003 projekt Deklaracji z 1997 r. został uzupełniony), jest więc długo oczekiwanym w Ameryce Łacińskiej dokumentem, a ponadto pierwszym w historii OPA instrumentem, który ma na celu promowanie i ochronę praw ludów tubylczych w regionie. Dlatego należało ten fakt zauważyć, nie mówiąc o analizie zawartości przyjętego przez państwa członkowskie, również Chile, dokumentu Deklaracji z 2016 r. (nawiasem mówiąc projektu Deklaracji z 1997 r., o którym doktorantka jedynie wspomina, prawdopodobnie także nie przeczytała, nie umieściła go także w wykazie źródeł).

Przechodząc do oceny wartości podjętego problemu badawczego należy stwierdzić, że recenzowana rozprawa podejmuje niewątpliwie bardzo ważny temat, wciąż jeszcze niedostatecznie przebadany na gruncie polskich politologicznych badań naukowych. We wstępie doktorantka dokonała uzasadnienia wyboru i wartości badanego tematu, zwracając uwagę na deficyt politologicznej, polskojęzycznej literatury przedmiotu, która podejmowałaby kompleksową analizę problemu, z czym się zgodzę, aczkolwiek w tym miejscu muszę się upomnieć o błąd odniesienia w pracy do wartościowego artykułu M. A. Lange, *Ruch etnonarodowy Mapuchy w Chile jako próba wyrównania „długu historycznego” w świetle teorii zmian matrycy systemowej i nowych ruchów społecznych*, który został pominięty w wywodzie i wykazie źródeł (pełny opis bibliograficzny artykułu zamieściłam na końcu recenzji wśród rekomendowanych Autorce lektur). W sytuacji, gdy polskojęzycznych publikacji na temat ludu Mapuche jest tak niewiele, to tym bardziej należy zachować staranność w wykazaniu możliwie wszystkich źródeł, a także dokonać ich krytycznej analizy. Autorka dysertacji zadeklarowała we wstępie, że przygotowana przez nią praca wypełnia wskazany niedobór literatury przedmiotu, z czym w jakimś stopniu z pewnością można się zgodzić, niemniej jednak należy także dodać, że autorka opiera swój wywód na ustaleniach wypracowanych głównie przez chilijskich badaczy, nie przeprowadziła krytyki naukowej tych źródeł, ani własnych badań terenowych w Chile (wywiady, ankiety, obserwacja, kompleksowa kwerenda źródłowa, itd.), co należy uznać za mankament. Recenzowana praca

nie stanowi oryginalnego ujęcia problemu. Doktorantka nie prowadząc pogłębionych badań, nie podjęła też próby wypracowania własnego podejścia badawczego, które uwzględniałoby specyfikę problemu, cel podjętego postępowania, przyjęte hipotezy i metody badawcze. Opracowując podjęty temat Autorka przyjęła tradycyjne, chronologiczne ujęcie, wykazując się głównie umiejętnością opisu i podejmując próby wyjaśniania oraz analizy problemu.

Moje wątpliwości budzi sformułowanie tytułu rozprawy w brzmieniu: „Konflikt Indian Mapuche z rządem chilijskim a prawa rdzennych mieszkańców”. Autorka pracy ma zapewne świadomość, że zamiast terminu „Indianie Mapuche”, powinna używać pojęcia „lud Mapuche”. „Lud Mapuche” pozostaje w konflikcie terytorialno-etnicznym (o podłożu historycznym) z państwem chilijskim z uwagi na brak poszanowania praw ludów tubylczych (termin „ludy tubylcze” jest stosowany w Konwencji nr 169 Międzynarodowej Organizacji Pracy z 1989 r., przyjętej przez Chile w 2008 r. oraz w Deklaracji Praw Ludów Tubylczych ONZ z 2007 r. również przyjętej przez Chile). Zasadne, zatem byłoby sformułowanie tytułu następująco: Konflikt ludu Mapuche z państwem chilijskim a prawa ludów tubylczych. Ponadto, co za tym idzie, w treści całego wywodu należałoby stosować jednolitą terminologię: „lud Mapuche” i „ludy tubylcze”, zgodnie z terminologią przyjętą w chilijskich dokumentach i źródłach prawnych oraz uniwersalnych i regionalnych organizacji międzynarodowych, pamiętając przy tym, iż określenia "ludy rdzenne" czy "ludy autochtoniczne" mogą być stosowane jako synonimy w dyskursie potocznym i naukowym. Podsumowując, należy pozytywnie ocenić wybór obszaru badawczego, zwracając przy tym uwagę na możliwość zmodyfikowania sformułowania tytułu rozprawy.

Metody badawcze,

We wstępie autorka określiła, iż „głównym celem pracy jest przedstawienie rozwoju sytuacji społecznej i prawnej rdzennej ludności Chile na przykładzie ludu Mapuche oraz przybliżenie procesu społeczno-politycznej mobilizacji ludu Mapuche na tle przemian historycznych w Chile. Wydaje się zatem, że dysertacja powinna nosić nieco inny, niż sformułowany tytuł rozprawy: „Konflikt Indian Mapuche z rządem chilijskim a prawa rdzennych mieszkańców”. Następnie postawiła 9 pytań badawczych, których kolejność wymaga uporządkowania (np. według schematu - uwarunkowania konfliktu - przebieg - skutki – reakcja), bowiem stwarza wrażenie przypadkowości. Sformułowała hipotezę główną, w której brakuje odniesienia do umieszczonej w tytule pracy doktorskiej kategorii pojęciowej "konflikt", natomiast odwołuje się do kategorii „mobilizacja społeczna”. Autorka przyjęła

także pięć prostych hipotez pomocniczych. Dodam, że przyjęty cel pracy, hipoteza główna oraz hipotezy szczegółowe, w bardzo ograniczonym zakresie są brane pod uwagę w ramach wyводу prowadzonego w trzech pierwszych rozdziałach pracy. Wydaje się, że przyjęta struktura pracy wykracza poza zakres zadeklarowanego w tytule tematu dysertacji, określonego celu pracy oraz przyjętych hipotez. Autorka zadeklarowała wykorzystanie metod jakościowych oraz ilościowych, które krótko scharakteryzowała i częściowo zastosowała w pracy. W wywodzie dominuje zasadniczo tradycyjne ujęcie chronologiczne, zasadzające się na deskrypcji faktów i zjawisk. Zabrakło analizy problemu w ujęciu teorii konfliktu, nie została wykorzystana metoda czynnikowa, ani metoda prognostyczna, w mojej ocenie użyteczne w kontekście podjętego problemu badawczego. Widoczna jest asymetria w warstwie koncepcyjnej pracy, w której bardzo dużo uwagi koncentruje Autorka na wywodzie dotyczącym koncepcji i ujęć teoretycznych, np. dotyczących mechanizmów zależności w międzynarodowym systemie gospodarczym (których praktycznie nie wykorzystwała do analizy konfliktu) oraz na temat historycznych uwarunkowań konfliktu, natomiast widoczny jest deficyt analizy konfliktu ludu Mapuche z demokratycznym państwem chilijskim w ujęciu problemowym. Mankamentem jest także zaniechanie ukazania w usystematyzowany sposób związków przyczynowo-skutkowych w analizowanym konflikcie.

Przedstawione obszernie koncepcje i szkoły myślenia, np. teoria Immanuela Wallersteina (s. 18-25), czy Samuela Huntingtona, pozostają w pośrednim związku z tematem pracy i nie zostały przez Autorkę wykorzystane we właściwy sposób do analizy konfliktu Mapuche z państwem. Uważam, że niewystarczające jest skromne zapewnienie autorki dokonane w jednym akapicie o użyteczności teorii Wallersteina w kontekście badanego konfliktu, przytaczam cytat: „W związku z powyższym, Teoria Systemów Światów, sformułowana przez Immanuela Wallersteina, jest pomocna w zrozumieniu interesów gospodarczych i mechanizmów wpływających na aktualną sytuację w Chile – kraju „biednego” Południa, a w szczególności na pozycję państwa we współczesnym świecie, w którym zachodzi nieustanna potrzeba konkurowania o udziały w rynku globalnym. Perspektywa ta może tłumaczyć nie tylko zależności i determinanty gospodarczego rozwoju państwa, ale i jego polityczną sytuację: protesty niektórych grup społecznych, w tym silnie zmarginalizowanych rdzennych mieszkańców” (s. 18). W mojej ocenie analityczna i eksplanacyjna wartość teorii Systemów Światów w badaniu problemu podjętego w pracy jest ograniczona. Przedmiotem podjętego procesu badawczego jest specyficzny wewnętrzny konflikt społeczny, o charakterze etniczno-narodowym i terytorialnym, który należałoby zbadać analizując jego istotę i uwarunkowania,

podmioty i ich postulaty, przebieg, skutki, reakcję w wymiarze państwowym (na różnych poziomach: rząd, partie polityczne, opinia społeczna, środki masowego przekazu, społeczność lokalna, związki zawodowe, związki wyznaniowe) i międzynarodowym (ONZ, MOP, OPA), sposoby/perspektywy rozwiązania. Przy czym nie można oczywiście zanegować użyteczności teorii ruchów społecznych w perspektywie paradygmatu społeczno-ekonomicznego i kontekstu strukturalnego. Zabrakło jednak w prowadzonych rozważaniach teoretycznych szerszego omówienia konfliktu etnicznego, do którego doktorantka odnosi się nazbyt skromnie jedynie w podrozdziale *Emancypacja grupy etnicznej a konflikt etniczny*, s. 129-133. Może dziwić, że doktorantka nie wykorzystała, wymienionych w wywodzie za P. Kraszewskim i K. Wawruchem przyczyn konfliktów (s. 133) oraz za K. Kwaśniewskim (s. 132) cech konfliktu etnicznego do podjęcia próby wypracowania problemowego ujęcia badanego problemu z wykorzystaniem metody analizy czynnikowej. Tym bardziej, że sama deklaruje na s. 131, że „w badaniu konfliktów należy zwrócić uwagę na podmioty konfliktu, jego zasięg, przedmiot, sposób przejawiania się oraz czas trwania, a także charakter konfliktu”. Nie zrealizowała jednak tego założenia w przedstawionej koncepcji pracy. Ponadto na s. 133 przyjęła kilka założeń i zadeklarowała, że je zweryfikuje w trakcie dalszego wywodu, a mianowicie, iż badany konflikt ma charakter historyczny, i to założenie udało jej się potwierdzić; iż badany konflikt ma charakter społeczno-strukturalny oraz rasowy, lecz tych założeń nie zweryfikowała w sposób satysfakcjonujący. Stwierdziła ponadto, niejako wbrew założeniu zawartemu w tytule dysertacji, iż trudno zdefiniować „z kim lud Mapuche toczy spór, czy z rządem chilijskim, całym społeczeństwem, czy też wyłącznie z międzynarodowymi koncernami inwestującymi na terytoriach tradycyjnie zamieszkałych przez lud Mapuche” (s. 133). W dalszym wywodzie nie podjęła jednak analizy podmiotów konfliktu i rozwiązania tego dylematu. Reasumując, w mojej ocenie Autorka osiągnęłaby lepszy rezultat badawczy, gdyby przemyślała koncepcję i logicznie uporządkowała wywód stosując ujęcie problemowe w oparciu o stosowaną w badaniach politologicznych metodę analizy czynnikowej.

Struktura rozprawy naukowej powinna przedstawiać wizję konceptualizacji i uporządkowania podejmowanego problemu badawczego. Zaproponowana przez doktorantkę struktura pracy, w mojej ocenie, nie została dobrze przemyślana, nie spełnia wymogu spójnej, uporządkowanej i konsekwentnej koncepcji postępowania badawczego, w niewielkim zakresie została podporządkowana zadeklarowanym zamierzeniom badawczym. Ujęty w

tytuł temat jest realizowany jedynie w części pracy, a mianowicie w podrozdziale 4.3 i rozdziałach V oraz VI, które objętościowo stanowią mniej, niż 50% rozprawy.

W mojej ocenie wady konstrukcyjne pracy oraz brak dyscypliny w logice wywodu mogą wynikać także z zaniechania przestrzegania wyraźnej cezury czasowej podjętej analizy konfliktu, którą Autorka pracy zasadnie wskazała we wstępie, pisząc „W analizie szczególnie nacisk kładziony będzie na okres od transformacji demokratycznej zapoczątkowanej w 1989 roku do drugiej prezydentury Michelle Bachelet, gdyż jest to jednocześnie okres wzmożonej aktywności organizacji ruchu Mapuche oraz konsolidacji demokracji chilijskiej”. Dotrzymując tej deklaracji Autorka miałaby, w mojej ocenie, możliwość wyczerpującego i kompleksowego przedstawienia tematu. Podjęty w dysertacji temat należałoby zbadać w ujęciu problemowym z wykorzystaniem metody analizy czynnikowej, badając, m.in. istotę i uwarunkowania, przebieg i zaangażowanie podmioty, aspekty normatywne i instytucjonalne, skutki, a także perspektywy jego rozwiązania.

Zaproponowana przez doktorantkę struktura rozprawy zyskałaby z pewnością na dopracowaniu. Wymaga uporządkowania i wyeliminowania powtórzeń, bowiem struktura omawianych treści nie jest logicznie ułożona i może wydawać się nieprzemyślna. Po wyjaśnieniu przedmiotu i celu badań, powinien zostać sformułowany problem badawczy, następnie hipotezy i pytania badawcze, metody ogólne i szczegółowe oraz techniki badawcze zastosowane w poszczególnych rozdziałach pracy, jej konstrukcja oraz omówienie stanu badań i wykorzystanych źródeł.

Wstęp zawiera podstawowe elementy i uzgodnienia, które wymagają dopracowania i uporządkowania oraz wyeliminowania powtórzeń. W odniesieniu do treści rozdziałów na pozytywną ocenę zasługuje wykorzystywanie obszernego materiału empirycznego. Autorka nie wykazała jednak, jak już wspomniano, wystarczającej konsekwencji w dopełnieniu wymogu rozłączności treści rozdziałów i podrozdziałów. Za słabość konstrukcji pracy uważam brak zachowania proporcji w porządkowaniu i podziale treści wywodu (rozdziały i podrozdziały), co obniża jego czytelność. Mankamentem jest konsekwentny brak wprowadzenia do rozdziałów oraz ich podsumowania w formie wniosków.

W zbyt skromnym zakończeniu (s. 374-377) doktorantka podjęła próbę wskazania osiągniętych wyników badawczych, odnosząc się do założonego celu pracy i przyjętych hipotez. Formułowane wnioski wydają się wykraczać poza treść przeprowadzonego w rozdziałach pracy wywodu. Biorąc pod uwagę mankamenty konstrukcji i zawartość

merytoryczną pracy, należy jednak pozytywnie ocenić stwierdzenia Autorki zawarte w ostatnim akapicie zakończenia, a mianowicie, że analizowany problem jest bardziej złożony, niż to wstępnie założyła, a w toku procesu badawczego odnalazła problemy, których wcześniej nie brała pod uwagę, jak procesy migracji, czy ewolucji tożsamości członków ludu Mapucze, dlatego dostrzega potrzebę dalszej i głębszej analizy i przyjęcia nowego podejścia badawczego. Przychylam się do takiego podejścia i wniosków doktorantki.

Warto na koniec zauważyć jeszcze, że zamieszczony na początku pracy „Wykaz skrótów” powinien nosić nazwę „Wykaz skrótowców” lub „Wykaz akronimów”. Przy okazji zwrócę uwagę na dwie literówki: do nazwy Congreso Nacional de Pueblos Indígenas powinien zostać przypisany akronim CNPI, nie CEPI; CONADI – błąd w słowie Korporacja.

W odniesieniu do poziomu merytorycznego treść wywodu okazała się męczącą lekturą, sprawiającą wrażenie nieuporządkowanej kompilacji faktów oraz poglądów i wyników badań zawartych w raportach lub publikacjach naukowych kilku wybranych, aczkolwiek reprezentatywnych autorów, do których doktorantka się odwołuje, nie próbując krytycznie analizować, formułować własnych ocen i wniosków. Podzielę się wybranymi jedynie spostrzeżeniami. Zastanawiać może, że w wywodzie nie została przeanalizowana kwestia stosunku lud Mapuche – państwo, w kontekście koncepcji wielokulturowości-międzykulturowości, którą autorka zasadnie, lecz bardzo skromnie w pracy podjęła (s.178-180), odnosząc rozważania do Ekwadoru, wzmiankując Boliwię i Peru i nie odnosząc ich do Chile. Za mankament uznaję, iż nie została podjęta w jednym, dobrze przemyślanym rozdziale lub podrozdziale analiza aktywności ruchów tubylczych w Chile, ze wskazaniem ich podmiotowości, różnorodności, postulatów, skuteczności działania i ewolucji. Wprawdzie informacje na ten temat można w pracy znaleźć, ale są rozproszone i niekompletne. Brakuje analizy w treści wywodu oraz odniesienia w wykazie źródeł do dokumentów z postulatami formułowanymi przez organizacje etniczno-narodowe ludu Mapuche oraz do programów rządów chilijskich z okresu transformacji, np. *Propuestas de Organizaciones Territoriales Mapuche Al Estado de Chile* z 2006 r., *Programa de Gobierno para el Cambio, el Futuro y la Esperanza, Chile 2010-2014*, prezydenta Sebastiana Piñery, *Plan Araucanía* z 2010, *Plan Desarrollo Turístico de la Araucanía 2011-2014*. Brakuje pogłębionej analizy ważnych problemów, jak np. kwestie samostanowienia i autonomii (konstytucyjne uznanie jako ludu/narodu, autonomiczny ustrój terytorialno-administracyjny), udział Mapuche w procesie transformacji demokratycznej w Chile, formy partycypacji politycznej, preferencje wyborcze, reprezentacja polityczna w parlamencie. Zbyt mało uwagi w pracy poświęcono Funduszowi Ziemi i Wód (Fondo de Tierras y Aguas - FTyA), który w pracy jest określany przez autorkę

jako „Fundusz Ziemi i Wody” (s. 231). W ważnym dla podjętego w pracy tematu podrozdziale 4.3.2 zatytułowanym „Ustawa Antyterrorystyczna nr 18314 i jej krytyka w kontekście pojęcia terroryzmu” Autorka zapomniała wskazać i omówić Ustawę o bezpieczeństwie (*Ley de Seguridad*). Zadeklarowała, iż skoncentruje się na krytyce Ustawy antyterrorystycznej (*Ley Antiterrorista*), której treści w wywodzie nie przeanalizowała, poprzestając na ogólnikowych stwierdzeniach (s. 235). Poświęciła natomiast kilka stron na praktycznie bezużyteczny wywód na temat definicji i zjawiska terroryzmu, przy tym wybiórczy (s. 236-245). Po długim wywodzie na temat teoretycznego ujęcia terroryzmu, Autorka krytyczne ujęcie problemu, które zadeklarowała w tytule podrozdziału ograniczyła do jednego zdania: „Przedstawione powyżej informacje należy odnieść do sytuacji rdzennej ludności Mapuche, której członkowie oskarżani są przez rząd chilijski o dopuszczanie się aktów o charakterze terrorystycznym”. Ponadto, deklarując krytykę ustawy antyterrorystycznej doktorantka nie odniosła się do ważnych, w kontekście międzynarodowej krytyki jej stosowania, raportów specjalnych sprawozdawców Komisji Praw Człowieka ONZ: Rodolfo Stavenhagena (2004), Jamesa Anaya (2009) oraz Bena Emmersona (2014). przygotowanych po wizytach w Chile, które w tym podrozdziale powinny zostać nie tylko wskazane, ale także dokładnie przeanalizowane.

Reasumując, w warstwie merytorycznej praca jest rzeczywiście, jako to ujęła doktorantka „pokaźnym zbiorem informacji” (s. 10), nie zgodzę się jednak ze zdaniem Autorki, że „Informacja jest usystematyzowana i analizowana dogłębnie” (s. 10). Zdecydowanie brakuje w zaprezentowanej dysertacji przemyślanej i uporządkowanej koncepcji analizy i wyjaśnienia tematu.

Przechodząc do analizy przypisów źródłowych i wyjaśniających należy stwierdzić, że są niedopracowane, a nawet stwarzają wrażenie nierzetelnie przygotowanych, np. Autorka odwołuje się w przypisie (Derwich, 2011: 9-25) na s. 175 do pracy zbiorowej pod red. K. Derwicha i M. Kani, w której na podanych stronach znajduje się artykuł Tadeusza Palecznego zatytułowany *Nowe ruchy społeczne w warunkach globalizacji*. Dodam, że próżno szukać tego artykułu w wykazie źródeł. Mam wrażenie, że autorka nie miała w ręku książki pod red. Derwicha i Kani, choć we wstępie pracy na s. 14 można znaleźć zdanie „Do polskiej literatury zaliczyć można doskonałe prace Karola Derwicha i Marty Kani „Ruchy społeczne i etniczne w Ameryce Łacińskiej”. Książka w wykazie źródeł nie została opisana jako praca zbiorowa. Brakuje także przypisów w przywoływanych cytatach, np. s. 25, akapit odwołujący się do poglądów Wallersteina.

Dysertacja została napisana językiem zasadniczo poprawnym i zrozumiałym. Pojawiają się jednak różne błędy (literowe, językowe, sformułowania publicystyczne i potoczne), jak np.: „społeczeństwo międzynarodowe” (s. 7, 374), „...dyskursu przyjętego przez Ruch Mapuche, jak i przeciwnych im aktorów” (s.10), „aktorzy konfliktu” (s. 15), „silnie zmarginalizowanych rdzennych mieszkańców” (s. 18), „ważnym determinantem” (s. 29), „coraz bardziej popularne w regionie poczucie niesprawiedliwości” (s. 29).

Wykorzystana baza źródłowa

Analizę bazy źródłowej rozpocznę od stwierdzenia, iż z uwagi na kategorie/typy umieszczonych w „Bibliografii” źródeł, należałoby dokonać zmiany nazwy na „Wykaz źródeł”. Razi nieporadność Autorki w opracowaniu opisu bibliograficznego, np. źródeł z kategorii: Akty prawne, konwencje i deklaracje, które powinny zostać uporządkowane zgodnie z hierarchią źródeł prawa oraz opisane w jednolity sposób. Tymczasem stosowany jest niekonsekwentny opis, przy tym, raz w języku polskim, a innym razem w języku hiszpańskim, co w rezultacie prowadzi np. do wykazania dwukrotnie tej samej ustawy, raz po hiszpańsku, a kilka pozycji dalej po polsku (s. 379: Ley 19253 z dnia 28.09.1993... oraz Ustawa nr 19253...).

Po zapoznaniu się z treścią pracy i przeanalizowaniu zawartości „Bibliografii” mogłoby się wydawać, że Doktorantka wykorzystała obszerną i różnorodną bazę źródłową. Składają się na nią głównie pozycje obcojęzyczne (język hiszpański, angielski), w tym akty prawne, dokumenty, raporty, monografie i opracowania, artykuły naukowe, artykuły prasowe i różnorodne źródła internetowe. Należy jednak zauważyć, że wykaz źródeł został oparty na wybiórczej kwerendzie, bowiem brakuje w nim podstawowych, aktualnych i ważnych dla badanego tematu dokumentów, raportów i opracowań. Został przygotowany niedbale, wykazywane są dwukrotnie te same źródła, nieco inaczej opisane, co może świadczyć o tym, iż Doktorantka popełniła błąd w rezultacie bezrefleksyjnego przepisywania opisu bibliograficznego z dwóch niezależnych źródeł, np. książek, z których korzystała (zob. s. 379: Ley 19253 z dnia 28.09.1993 oraz Ustawa nr 19253; s. 382; a także INE. (2005). Estadísticas Sociales de los pueblos indígenas en Chile... oraz INE. Instituto Nacional de Estadísticas. (2005). Estadísticas Sociales de los Pueblos Indígenas en Chile...). Występują również błędy w przypisaniu pozycji do odpowiednich kategorii/typów źródeł.

Z pewnością doktorantka podjęła wysiłek dokonania właściwego doboru źródeł i zrobiła wiele, aby wykazać się ich znajomością, o czym świadczy częste odwoływanie się do nich w

treści wywodu oraz podjęta we wstępie próba bardzo syntetycznego opisu stanu badań i literatury przedmiotu. W pracy widać wyraźnie, iż autorka, prowadząc wywód wykorzystała prace kilku autorów, traktując je jako źródła wiodące w różnych częściach pracy, dla przykładu: Isabel Hernández (2003) i José Bengoa (1985) s. 262-285 i dalej Hernández z małymi przerwami do s. 307; Fabiana del Popolo i inni (2005, 2014) s. 180-188; czy José Bengoa i Bataha Caniguan (2011) s. 328-339; José Aylwin (2005) i Elizabeth Pamelee (2015).

Należy także wskazać brak w bibliografii, którą zebrała Autorka, ważnych dla analizy podjętego tematu źródeł, co nie pozostaje bez wpływu na wartość merytoryczną wywodu. Należałoby przeanalizować raporty, dokumenty i akty prawne, które autorka pracy doktorskiej pominęła: Comisión de Trabajo Autónoma Mapuche, *Wajontunmapu: Territorio y tierras mapuches. Documento de discusión preliminar*, Documento de trabajo Comisión de Verdad Histórica y Nuevo Trato. Temuco 2003; Comisión de Derechos Humanos de la ONU, *Las cuestiones indígenas. Los derechos humanos y las cuestiones indígenas*, Informe del Relator Especial sobre la situación de los derechos humanos y las libertades fundamentales de los indígenas, Rodolfo Stavenhagen, Consejo Económico y Social Naciones Unidas, 26 de enero de 2004; Comisión de Derechos Humanos de la ONU, *La situación de los pueblos indígenas en Chile: seguimiento a las recomendaciones hechas por el Relator Especial anterior*, Informe del Relator Especial sobre la situación de los derechos humanos y las libertades fundamentales de los indígenas, James Anaya, Consejo Económico y Social Naciones Unidas, 5 de octubre de 2009; Consejo de Derechos Humanos de la ONU, *Informe del relator especial sobre la promoción y protección de los derechos humanos y libertades fundamentales en la lucha contra el terrorismo*, Ben Emmerson, Misión a Chile, Consejo de Derechos Humanos, 14 de abril de 2014; Comisión Asesora Presidencial en Descentralización y Desarrollo Regional, *Propuesta de Política de Estado y Agenda para la Descentralización y el Desarrollo Territorial de Chile*, Santiago 2014; Comisión Nacional Justicia y Paz, *La santidad de negociar sin miedo por una región mapuche plurinacional en paz*, Conferencia Episcopal de Chile, Santiago 2016; ANFUCO, *Documento de trabajo, elaborado por la ANFUCO a la comisión de Gobierno Interior, Nacionalidad, Ciudadanía y Regionalización en el marco del proyecto de Ministerio de Pueblos Indígenas*, ANFUCO, Temuco 2016; *Declaración Americana sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas*, 14 junio de 2016, AG/RES. 2888 (XLVI-O/16); Decreto 1185 del Ministerio del Interior y Seguridad Pública de 2016, que crea Comisión Asesora Presidencial por la Araucanía; Decreto 66 del Ministerio de Desarrollo Social de 2014. Aprueba reglamento que regula el procedimiento de Consulta

Indígena en virtud del artículo 6 no 1 letra a) y no 2 del Convenio no 169 de la Organización Internacional del Trabajo y deroga normativa que indica; Ley 20.249 de 2008. Crea el espacio costero marino de los Pueblos Originarios;

W kontekście przekazanych w recenzji uwag polecam doktorantce kwerendę ważnych i wartych lektury publikacji, które wymieniam zgodnie z kolejnością daty opublikowania: Centro de Estudios y Documentación Mapuche Liwen, *Pueblo mapuche, Estado y autonomía regional*, Fundación para el Progreso Humano, Santiago 1989; C. Martínez, *¿Identidades étnicas en el mundo mapuche contemporáneo? Algunas implicaciones teórico prácticas*, „Pentukun”, 1995, nr 2, Instituto de Estudios Indígenas de La Universidad de La Frontera, Temuco; J. Bengoa, *Historia de un Conflicto. El Estado y los Mapuches en el Siglo XX*, Editorial Planeta, Santiago 1999; J. Bengoa, *El conflicto mapuche del sur*, „Revista Patrimonio Cultural”, 1999, nr 14; A. Aravena, *La identidad indígena en los medios urbanos: procesos de recomposición de la identidad étnica mapuche en la ciudad de Santiago*, w: *Lógica mestiza en América*, G. Boccara, S. Galindo (eds.), Instituto de Estudios Indígenas – Universidad de La Frontera, LOM Ediciones, Temuco 2000; J. Aylwin, *Tierra y territorio mapuche. Un análisis desde una perspectiva histórico jurídica*, Documento de Trabajo Comisión de Verdad Histórica y Nuevo Trato, Santiago 2002; A. Saavedra, Alejandro, *Los mapuche en la sociedad chilena actual*, LOM Ediciones, Santiago 2002; R. A. van Bebber-Ríos, *Estado-Nación y „conflicto mapuche”: aproximación al discurso de los partidos políticos chilenos*, w: *Crisis y conflicto en el capitalismo latinoamericano. Lecturas políticas*, B. Levy (comp.), CLACSO, Buenos Aires 2002; J. Araya, *La invasión forestal de las plantaciones forestales en Chile. Efectos de la actividad forestal en la población indígena mapuche*, Documento de Trabajo, OLCA 2003; I. Hernández, (2003). *Autonomía o ciudadanía incompleta. El pueblo mapuche en Chile y Argentina*, CEPAL/Pehuen, Santiago 2003; F. Mailon, *La sangre del copihue: La comunidad Mapuche de Nicolás Ailío y el Estado chileno 1967-2001*, LOM Ediciones, Santiago 2004; M. Dannemann (ed.), *¿Qué es ser mapuche hoy en Chile?*, Editorial Universitaria, Santiago 2004; M. Correa, R. Molina, N. Yáñez, *La reforma agraria y las tierras mapuches: Chile 1962-1975*, LOM Ediciones, Santiago 2005; T. Rother, *Conflicto Intercultural y Educación en Chile: Desafíos y Problemas de la Educación Intercultural Bilingüe (EIB) para el Pueblo Mapuche*, „Revista Austral de Ciencias Sociales”, 2005, nr 9; V. Toledo, *Pueblo mapuche. Derechos colectivos y territorio: Desafíos para la sustentabilidad democrática*, LOM Ediciones, Santiago 2006; E. Mella, *Los mapuches ante la justicia*, Santiago 2007; J. Aylwin, J. *Las Recomendaciones del Relator Especial de la ONU para los Derechos Indígenas sobre Chile y la respuesta del*

Estado y de otros actores interpelados, w: *Globalización, Derechos Humanos y Pueblos Indígenas*, Observatorio de Derechos de los Pueblos Indígenas, Á. Bello, J. Aylwin (comps.), Temuco 2008; M. Berho, Marcelo, *Cultura y política en la insurgencia mapuche contemporánea*, La Araucanía, 1992-2007. Prácticas de Oficio, „Investigación y Reflexión en Ciencias Sociales”, 2008, nr 3; S. Quintriqueo, *Implicancias de un modelo curricular monocultural en contexto mapuche*, LOM Ediciones, Santiago de Chile 2010; R. Rice, *The New Politics of Protest: Indigenous Mobilization in Latin America's Neoliberal Era*, University of Arizona Press, Tucson 2012; J. Aylwin, M. Meza-Lopehandía, N. Yáñez, *Los Pueblos Indígenas y el Derecho*, Lom Ediciones, Santiago 2013; J. Aylwin, N. Yáñez, R. Sánchez, *Pueblo mapuche y recursos forestales en Chile: devastación y conservación en un contexto de globalización económica*, Documento de Trabajo Observatorio Ciudadano, IWGIA 2013; J. I. Vergara, H. Gundermann Kröll, R. Foerster, *Estado, conflicto étnico y cultura : estudios sobre pueblos indígenas en Chile*, Santiago 2013; J. Gazmuri, *La política mapuche de los gobiernos democráticos. La demanda de tierras y los nuevos desafíos*, Documento preparado a solicitud del Programa de Política Indígena de la Fundación Felipe Herrera 2013; F. Paricán, *Lumaco: la cristalización del movimiento autodeterminista mapuche*, „Revista de Historia Social y de las Mentalidades”, 2013, nr 17 (1); F. Pairican, *Malon. La rebelión del movimiento mapuche. 1990-2013*, Pehuén Editores, Santiago 2014; M. Meza-Lopehandía, *Antecedentes históricos del conflicto étnico/territorial en el sur de Chile*, Biblioteca del Congreso Nacional, Valparaíso 2015; J. Tuma Zedán, *Hacia una nueva relación del Estado de Chile con el Pueblo Mapuche*, Temuco 2016; S. Donoso, *Nueva Institucionalidad Indígena: avances y propuestas*, Análisis del proyecto de ley que crea el Ministerio de Pueblos Indígenas (Boletín no 10.687-06) y del proyecto de ley que crea el Consejo Nacional y los Consejos de Pueblos Indígenas (Boletín no 10.526-06), Apuntes legislativos, Centro UC de Políticas Públicas 2016.

Ponadto rekomenduję kwerendę „Revista Austral de Ciencias Sociales”, której wersję elektroniczną można czytać w wolnym dostępie. Brakuje w pracy źródeł wydanych przez Comisión de Verdad Histórica y Nuevo Trato, o której Autorka także właściwie milczy. Niekonsekwencją jest, iż doktorantka odwołuje się w wykazie akronimów do Międzynarodowej Federacji Praw Człowieka (FIDH), lecz nie wykorzystuje w pracy dwóch ważnych dla podjętego przez nią tematu badań raportów: FIDH, *Pueblo mapuche: entre el olvido y la exclusión*, Informe Misión Internacional de Investigación. Chile, no 358/3, marzo de 2003; FIDH, *La otra transición chilena: derechos del pueblo mapuche, política penal y*

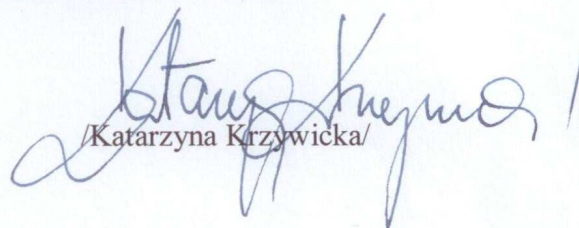
protesta social en un estado democrático, Informe Misión Internacional de Investigación. Chile, no 445/3, abril de 2006.

Na zakończenie polecam także autorce obowiązkową lekturę artykułów: A. Posern-Zieliński, *Indianie a państwo w Ameryce Łacińskiej: tubylczy aktywizm wobec etnopolitycznej dominacji władzy*, w: *Ruchy społeczne i etniczne w Ameryce Łacińskiej*, K. Derwich, M. Kania (red.), Kraków 2011; M. Śniadecka-Kotarska, *Autonomie indiańskie w Ameryce Łacińskiej na początku XXI w.*, w: *Antropologia polityki w Ameryce Łacińskiej na początku XXI wieku - Antropología política en América Latina a principios del siglo XXI*, M. Śniadecka-Kotarska, S. Kosmyńska (red.), Seria: Studia i Materiały Latinoamerykańskie WSMiP Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012; M. A. Lange, *Ruch etnonarodowy Mapuchy w Chile jako próba wyrównania „długu historycznego” w świetle teorii zmian matrycy systemowej i nowych ruchów społecznych*, w: *Doświadczenie demokracji w Ameryce Łacińskiej*, M. Kania, A. Kaganiec-Kamieńska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

Reasumując, doktorantka wykazała się znajomością podstawowych źródeł potrzebnych do opracowania podjętego tematu. Głównym zaś mankamentem jest wybiórcza kwerenda i pominięcie wielu niezbędnych dla rzetelności wyводу i aktualnych źródeł.

W konkluzji recenzji, stwierdzam, że recenzowana praca doktorska jest wymagającą udoskonalenia próbą rozwiązania zaprezentowanego w niej problemu badawczego. Autorka dysertacji podjęła aktualny i ważny poznawczo temat oraz wykazała się podstawową wiedzą z jego zakresu. Ponadto wykazała się wymaganą umiejętnością określenia zadań badawczych i formułowania hipotez. Niewątpliwie więcej należałoby oczekiwać w odniesieniu do doboru metod badawczych i ich zastosowania oraz struktury pracy. Walorem recenzowanej rozprawy jest głównie fakt, iż podejmuje problem niedostatecznie jeszcze zbadany przez polskich politologów zajmujących się studiami regionalnymi w obszarze Ameryki Łacińskiej.

Praca doktorska Pani mgr Doroty Anny Morel, pomimo wskazanych w recenzji mankamentów, może stanowić podstawę do dalszego przebiegu postępowania.

Katarzyna Krzywicka